

Divorce Process in Tribes: A Sociological Study on Family Dynamics and Social Norms

Aylin ÇİÇEKLİ ^{1*}

¹ Faculty of Literature, Akdeniz University, Antalya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-3606-4351

ABSTRACT

This study examines divorce processes in Kurdish tribes from a sociological perspective, analyzing how these processes are shaped by social norms, family dynamics, and patriarchal structures. Divorce in tribal societies is not merely an individual decision but rather a collective process influenced by social and economic factors. Within this framework, the study analyzes divorce cases within the jurisdiction of the Van Family Court, focusing on cases involving tribal affiliations and exploring the effects of divorce on individuals. The aim of this study is to understand the social context of divorce in Kurdish tribes, highlight the challenges faced by women and children, and examine the determinative role of tribal structures in divorce processes. The significance of this research lies in its demonstration that divorce in tribal societies is not an individual matter but an issue shaped by gender roles, economic dependence, and traditional norms. In this context, the study extensively examines the physical and psychological violence, social exclusion, economic dependency, and tribal pressures that women experience during divorce. A qualitative research design based on content analysis was employed. Divorce case files made publicly available by the Van Family Court were examined, and cases involving tribal affiliations were selected using purposive sampling. Thematic coding was used in content analysis to categorize the reasons for divorce, social norms, and the impact of divorce on individuals. The findings indicate that divorce within tribal structures creates significant socio-economic disadvantages for women and results in social stigmatization. Women who divorce often face exclusion, pressure to remarry, and economic dependency, demonstrating the continued influence of tribal control mechanisms over women. Additionally, children experience custody disputes, parental conflicts, and the pressures of tribal expectations. In conclusion, this study reveals that divorce in Kurdish tribal societies is not solely an individual process but a complex phenomenon with social, economic, and cultural dimensions. While patriarchal structures and tribal norms exacerbate the difficulties women face post-divorce, the modernization and urbanization processes are gradually transforming these traditional structures.

Keywords: Tribe, family, marriage, divorce, gender

Type: Research

Article History

Received: 07.02.2025

Accepted: 27.02.2025

Published: 21.03.2025

*Corresponding Author:

aylincicekli@akdeniz.edu.tr

Aşiretlerde Boşanma Süreci: Aile İi Dinamikler ve Toplumsal Normlar Üzerine Sosyolojik Bir alışma

Aylin ÇİÇEKLİ ^{1*}

¹ Edebiyat Faköltesi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-3606-4351

ÖZET

Bu alışma, Kürt aşiretlerinde boşanma süreçlerini sosyolojik bir perspektifle ele alarak, bu sürecin toplumsal normlar, aile içi dinamikler ve ataerkil yapılar çerçevesinde nasıl şekillendiğini incelemektedir. Aşiret yapılarında boşanma bireysel bir karar olmaktan öte, toplumsal ve ekonomik faktörler tarafından yönlendirilen kolektif bir süreçtir. Bu bağlamda, alışma Van Aile Mahkemesi kayıtlarına dayalı olarak aşiret bağlamında gerçekleşen boşanma davalarını analiz etmekte ve boşanmanın bireyler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı, Kürt aşiretlerinde boşanmanın toplumsal bağlamını anlamak, kadınların ve çocukların bu süreçte yaşadığı zorlukları ortaya koymak ve aşiret yapılarının boşanma süreçlerindeki belirleyici rollerini analiz etmektir. Çalışmanın önemi, aşiret toplumlarında boşanmanın bireysel bir karar olmaktan çok, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik bağımlılık ve geleneksel normlarla şekillenen bir olgu olduğunu vurgulamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları fiziksel ve psikolojik şiddet, sosyal dışlanma, ekonomik bağımsızlık kaybı ve aşiret baskısı gibi faktörler ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Yöntem olarak, nitel araştırma desenine dayalı içerik analizi kullanılmıştır. Van Aile Mahkemesi'ndeki kamuya açık boşanma dosyaları incelenmiş, özellikle aşiret bağlamında gerçekleşen davalar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. İçerik analizinde tematik kodlama yöntemi kullanılarak, boşanma gerekçeleri, toplumsal normlar ve boşanmanın taraflar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bulgular, aşiret bağlamında boşanmanın kadınlar için sosyo-ekonomik açıdan büyük bir dezavantaj yarattığını ve toplumsal damgalanma ile sonuçlandığını göstermektedir. Kadınların boşanma sonrası karşılaştıkları toplumsal dışlanma, yeniden evlenmeye zorlanma ve ekonomik bağımlılık gibi faktörler, aşiret yapılarının kadın üzerindeki denetim mekanizmalarının devam ettiğini ortaya koymaktadır. Ataerkil yapılar ve aşiret normları, kadınların boşanma sonrası yaşadığı zorlukları derinleştirirken, modernleşme ve kentleşme süreçlerinin bu yapıyı dönüştürmeye başladığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, aile, evlilik, boşanma, toplumsal cinsiyet

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi

Gönderim: 07.02.2025

Kabul: 27.02.2025

Yayınlanma: 21.03.2025

*Sorumlu Yazar:

aylincicekli@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Aile, bireylerin toplumsal rollerini öğrendiği, değerlerin aktarıldığı ve kimlik inşasının gerçekleştiği temel bir sosyal kurumdur. Tarihin her döneminde toplumsal yapının temel bir birimi olan aile, birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilerde çok yönlü etkileriyle öne çıkmıştır. Toplumsal değişim ve modernleşme süreçleri, aile yapısında ve işlevlerinde derin dönüşümlere yol açmış, bu durum ailenin çok yönlü bir inceleme konusu haline gelmesini sağlamıştır. Aile formunun şekillenmesinde önemli bir evre olan evlilik, toplumsal normlar ve ekonomik şartlarla şekillenirken, bu formun çözülmesi anlamına gelen boşanma olgusu da toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda "ölüm bizi ayırana kadar" anlayışına dayalı evliliklerin, modern hayatta "herşeyin muadilinin olduğu" anlayışına evrilmesi, bu dinamiklerin nasıl bir değişim geçirdiğini göstermektedir.

Modern dünyada boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşının yükseldiği, evlilik oranlarının azaldığı ve çekirdek aile yapısının dışında kalan çok sayıda aile tipinin ortaya çıktığı (Kümbetoğlu, 1997, 113) bir dönemde yaşıyoruz. Giddens'a (2014a, 2014b) göre modernleşme, bireyin yaşam tarzında dönüşüme neden olmakla kalmamış, şahsın mahrem alanlarındaki ilişkilerinde de radikal bir dönüşüme yol açmıştır.

Çeşitli toplumsal normlar, gelenekler ve ekonomik dinamikler, ailenin bireyler üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra, kimi zaman şiddet ve baskıya dayalı bir düzenin de kaynağı olmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde özellikle ataerkil yapının hâkim olduğu aile yapılarında, kadınlar, toplumsal cinsiyet normları gereği belirlenen rolleri ve görevleri yerine getirmeye zorlanmakta, bu süreçte bireysel hak ve özgürlükleri sıklıkla ihlal edilmektedir. Aile mahkemelerine yansıyan davalar, bu ihlalleri ve kadınların maruz kaldığı fiziksel, ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddeti açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Orta Doğu'da tarih boyunca Kürt aşiretleri güçlü bir toplumsal yapı oluşturmuş, sosyo-ekonomik dayanışma, aile yapısı ve toplumsal ilişkiler açısından farklılaşan önemli örnekler sunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, Kürt aşiretlerinin hala etkisini sürdürdüğü bir coğrafyadır. Modernleşme ve kentleşme süreçlerine rağmen geleneksel yapılarını büyük ölçüde korumaktadırlar. Çalışmada Kürt aşiretlerini ele almanın temel nedeni, aşiret yapılarının tarihsel, sosyolojik ve kültürel olarak aile, evlilik ve boşanma süreçlerinde derin bir etkiye sahip olmasıdır. Bu bağlamda Kürt aşiretlerinde boşanma olgusunu incelemek, hem ataerkil yapının kadınlar üzerindeki etkilerini anlamak hem de modernleşme süreçleriyle aşiret yapılarında meydana gelen dönüşümleri gözlemlemek açısından önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, Van ili Aile Mahkemesine intikal etmiş davalardan elde edilen veriler, sosyolojik içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Veriler, kadının ev içindeki rolüne yönelik beklentiler, çocuk yaşta evlilikler, berdel ve kuma sistemleri gibi geleneksel uygulamaların, kadınların yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini ve toplumsal normların aile içindeki şiddeti

nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymaktadır. Çocuk doğurma baskısından, ekonomik kaynaklardan mahrum bırakılmaya kadar geniş bir spektrumda ele alınan bu davalar, kadınların maruz kaldığı çok boyutlu eşitsizliklerin bir yansımasıdır.

Makale, Kürt aşiretlerinde aile içi şiddetin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve geleneksel uygulamaların kadınlar üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, aile mahkemesine yansıyan boşanma davaları üzerinden, kadının ev içindeki konumunun ve toplumsal normların bireysel özgürlükler üzerindeki sınırlayıcı etkisini incelemektir. Bu bağlamda, bireysel hikâyeler üzerinden sosyolojik bir çözümleme yapılmış ve toplumsal normların, kadınların maruz kaldığı şiddeti nasıl görünmez kıldığını ve içselleştirilmiş bir kabul haline dönüştürdüğünü tartışmaya açmıştır.

Van Aile Mahkemesi kayıtlarından elde edilen verilerin analizine dayanan çalışma, içerik analizi yöntemiyle tematik bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve toplumsal normlar ile kadının aile içindeki rolü arasındaki ilişki tartışılmıştır. Bu bağlamda, çalışma toplumsal normların aile yapısındaki yansımalarını ele almakla kalmayıp, kadınların hak arama süreçlerindeki mücadelelerini de görünür kılmayı hedeflemektedir.

GELENEKSEL TOPLUMLARDA AİLE YAPISI

Geleneksel aile yapıları, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel üretim süreçlerine entegre olduğu, hiyerarşik bir örgütlenmeye dayalı sistemlerdir. Bu ailelerde bireysel değil, kolektif çıkarlar önceliklidir ve otorite genellikle ailenin en yaşlı bireyine aittir. Sanayi öncesi dönemde, geniş aile yapısı tarımsal üretim ve el sanatları gibi alanlarda ekonomik bir birim olarak işlev görmüştür. Bireylerin toplumsal statüsü, yaş, cinsiyet ve evlilik durumuna bağlı olarak şekillenmiştir (Özbay, 1984, 34-37; Eyce, 2002, 47-64).

Geleneksel aile pratikleri küresel ölçekte benzerlik gösterse de, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde varlığını sürdüren Kürt aşiret yapıları, farklı sosyo-kültürel ve ekonomik mekanizmalara sahiptir. Feodal özellikler taşıyan bu yapılar, karşılıklı sorumluluk bilinci çerçevesinde işleyişini sürdürmektedir (Türkdoğan, 2013, 22-23; Beşikçi, 1992, 106; Bruinessen, 2013, 82). Weber'in geleneksel otorite modeliyle devam eden aşiretler, ataerkil bir toplumsal yapı sergileyerek erkek eksenli bir gündelik hayat sunar (Çiçekli - Parin, 2020).

Kürt Aşiretlerinde Sosyal ve Ekonomik Yapı

Kürt aşiret sistemi, tarih boyunca Orta Doğu'nun toplumsal örgütlenmesinde önemli bir rol oynamış, sosyal, ekonomik ve politik etkileriyle dikkat çekmiştir. Ataerkil ve geleneksel yapılarıyla toplumsal ve ekonomik dayanışmayı sürdüren bu sistem, bireyin statüsünü kan bağı, yaş, cinsiyet ve aile içindeki konum gibi unsurlara göre belirlemektedir. Aşiret liderliği, genellikle yaşlı ve deneyimli erkekler tarafından üstlenilir ve aşiretin siyasi-ekonomik kararları bu otorite tarafından yönetilir (Bruinessen, 2013). Sosyal kontrol, aile büyükleri ve

aşiret liderleri aracılığıyla sağlanırken, normlara aykırı davranışlar toplumsal yaptırımlarla cezalandırılmaktadır (Beşikçi, 1992).

Ekonomik açıdan Kürt aşiretleri, tarihsel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı üretim sistemine sahiptir. Toprak mülkiyeti ve üretim araçları kolektif bir düzende yönetilirken, aşiret içindeki yardımlaşma toplumsal dengeyi sağlamada kritik rol oynamıştır (Yalçın-Heckmann, 2016). Ağa, ekonomik kaynakların dağıtımında belirleyici bir otorite olarak işlev görürken, amca kızı/amca oğlu evlilikleri ve berdel gibi uygulamalar mülk ve sosyal bağların korunmasını amaçlamıştır (Tekin, 2005; Bruinessen, 2013).

Ancak, modernleşme ve kentleşme süreçleri aşiret yapısını büyük ölçüde dönüştürmüştür. Eğitim, ulaşım ve iletişim altyapısındaki gelişmeler, aşiretler arası sınırları bulanıklaştırmış ve merkezi devlet otoritesinin aşiret üzerindeki etkisini artırmıştır. Kürt aşiretleri, modernleşme ve küreselleşme karşısında geleneksel yapısını koruma ile değişim arasında bir denge arayışındadır.

Akrabalık İlişkileri ve Evlilik Pratikleri

Kürt aşiretlerinde akrabalık, toplumsal örgütlenmenin temel taşı olup sosyal dayanışmayı güçlendiren bir mekanizmadır. Akriba evlilikleri, özellikle amca kızı/amca oğlu evlilikleri, mülkün aile içinde kalmasını sağlarken ekonomik ve siyasi çıkarları koruma aracı olarak görülmektedir (Yalçın - Heckmann, 2016, 290-300).

Berdel, yani karşılıklı kız alıp verme, aşiretler arasındaki ilişkileri güçlendiren bir uygulamadır. Maddi kaygılar nedeniyle tercih edilen berdel evlilikleri, başlık parasını ortadan kaldırırsa da, taraflardan birinde yaşanan sorunlar diğer tarafı da doğrudan etkileyebilir (Yıldırım, 2004, 109; Özer, 2003, 100).

Evlilikler, sadece bireysel değil, toplumsal ve ekonomik bir proje olarak işlev görür. Aşiretler arasında ittifak kurma, düşmanlıkları azaltma ve sosyal sermayeyi artırma amacı taşır (Bruinessen, 2015). Kadınların evliliklerdeki rolü dolaylı olsa da, karar süreçlerinde etkileri tamamen göz ardı edilemez (Yalçın - Heckmann, 2016).

Levirat ve sororat gibi geleneksel evlilik pratikleri de aşiret yapılarında yer alır. **Levirat**, ölen erkeğin eşinin ailede kalmasını sağlarken, **sororat**, ölen kadının yerine kız kardeşinin evlendirilmesiyle aile içi dayanışmayı sürdürmeyi amaçlar (Stirling, 1965: 197-198; Yalçın-Heckmann, 2016: 310). Bu uygulamalar, aşiret içindeki sosyal ve ekonomik düzenin devamlılığını sağlamaya yöneliktir.

Modernleşme ve Aşiret Yapısı

Modernleşme ve kentleşme, Kürt aşiret yapılarında ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümlere yol açmıştır. Geleneksel dayanışma mekanizmaları, bireyselleşme ve ekonomik rekabetin etkisiyle zayıflamış, tarımsal ekonomiden sanayi ve hizmet sektörüne geçiş aşiretlerin ekonomik temellerini sarsmıştır (Bruinessen, 2015).

Kentleşme, bireylerin aşiret bağlarından koparak daha bireysel bir yaşam tarzı benimsemesine neden olmuş, geleneksel sosyal kontrol mekanizmaları zayıflamıştır (Giddens, 2014a, 35-37). Ancak, göçmen topluluklarda aşiret dayanışması belirli ölçüde varlığını sürdürmüş, ekonomik ve sosyal destek mekanizmaları devam etmiştir.

Kadınların toplumsal rolleri de dönüşüme uğramış, eğitim ve iş hayatına katılımları artmış, ancak aşiret bağları kadınların sosyal hareketliliğini sınırlamaya devam etmiştir (Uluç - Karasu, 2015). Aşiret liderliği ise modern hukuk sistemlerinin etkisiyle zayıflarken, toplumsal düzeni koruma ve dayanışmayı sürdürme konusunda varlığını sürdürmüştür (Beşikçi, 1992).

Sonuç olarak, modernleşme ve kentleşme, Kürt aşiret yapısında hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmıştır. Geleneksel dayanışma mekanizmaları zayıflasa da, aşiret yapıları modern koşullara uyum sağlamak için yeni stratejiler geliştirmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyolojik teorik çerçeveler, aşiret grupları içindeki boşanma olgusuna önemli açıklamalar sunar. Aşiret toplumlarındaki boşanma süreçlerinin dinamiklerini incelemek için dört temel sosyolojik teori kullanılmıştır: Ataerkil Pazarlık Teorisi (Kandiyoti, 1988), Sosyal Sermaye Teorisi (Bourdieu, 1986), Yapısal-Fonksiyonalist Teori (Parsons, 2005) ve Ataerkillik Teorisi (Walby, 1990).

Ataerkil Pazarlık Teorisi, Kandiyoti (1988) tarafından geliştirilen ve kadınların ataerkil sistem içinde nasıl bir pazarlık sürecine girdiklerini açıklayan bir yaklaşımdır. Aşiret toplumlarında kadınlar, evlilik ve boşanma süreçlerinde büyük ölçüde ataerkil baskılar altında karar almak zorunda kalmaktadır. Kandiyoti'nin teorisi, kadınların bu baskılar karşısında nasıl stratejiler geliştirdiğini ve geleneksel normlarla nasıl uzlaştıklarını açıklamaktadır. Bu çalışmada, kadınların boşanma süreçlerinde ekonomik bağımlılık, toplumsal dışlanma ve namus baskısı gibi faktörlere karşı nasıl direnç geliştirdikleri, ataerkil pazarlık çerçevesinde ele alınacaktır.

Bourdieu tarafından geliştirilen Sosyal Sermaye Teorisi (1986), bireylerin toplum içindeki ilişkilerinin ve sosyal ağlarının, onların ekonomik ve kültürel sermayelerini nasıl şekillendirdiğini açıklar. Aşiret yapılarında bireylerin statüleri büyük ölçüde aile ve aşiret bağlarına dayanmaktadır. Kadınlar, boşandıktan sonra aşiret içindeki sosyal sermayelerini kaybetmekte ve ekonomik açıdan dezavantajlı hale gelmektedirler. Bu bağlamda, boşanma sonrasında kadınların aşiretten dışlanmaları ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlayamamaları, sosyal sermaye kaybı ile açıklanabilir. Çalışmada, kadınların boşanma sonrası aşiret yapıları içindeki toplumsal statü kaybı ve yeniden evliliğe zorlanma süreçleri sosyal sermaye perspektifinden incelenecektir.

Yapısal Fonksiyonalist Teori'de ise Parsons (2005), toplumsal sistemlerin işleyişini ve sürekliliğini sağlamak için belirli kurallar ve normlar ürettiğini savunur. Bu teoriye göre, boşanma yalnızca bireysel bir mesele değil, aynı zamanda aşiret yapısının sosyal düzeni için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Aşiretler, kadınların boşanmasını sistem bozulması olarak

görmekte ve bu nedenle boşanmış kadınları ya sosyal olarak dışlamakta ya da yeniden evlenmeye zorlamaktadır. Bu çalışmada, boşanmanın aşiret içindeki sosyal dengeyi nasıl etkilediği ve aşiretlerin boşanmayı nasıl bir tehdit olarak algıladığı yapısal-fonksiyonalist perspektiften ele alınacaktır.

Son olarak ise Walby (1990) tarafından geliştirilen Ataerkillik Teorisi, patriyarkal sistemlerin kadınların hayatlarını nasıl şekillendirdiği ve kontrol ettiğini analiz etmektedir. Aşiret toplumlarında kadınların evlilik içindeki rolleri ve boşanma sonrası maruz kaldıkları toplumsal baskılar, ataerkillik sistemin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özellikle boşanmış kadınların “namus” gerekçesiyle sosyal kontrol mekanizmalarına tabi tutulması, ataerkillik yapının kadın bedeni ve yaşamı üzerindeki tahakkümünün bir göstergesidir. Çalışmada, kadınların boşanma sonrası maruz kaldıkları toplumsal baskılar, dışlanma ve yeniden evlilik zorunluluğu gibi durumlar, ataerkillik teorisi çerçevesinde incelenecektir.

Bu kuramsal çerçeve, aşiret toplumlarında boşanma süreçlerini anlamlandırmak için çok katmanlı bir perspektif sunmaktadır. Ataerkillik pazarlık, kadınların toplumsal baskılarla nasıl baş ettiklerini açıklarken; sosyal sermaye kaybı, kadınların boşanma sonrası ekonomik ve toplumsal dezavantajlarını ortaya koymaktadır. Yapısal-fonksiyonalist teori, boşanmanın aşiret yapısı için neden bir tehdit olarak algılandığını analiz ederken, ataerkillik teorisi, kadınların boşandıktan sonra maruz kaldıkları toplumsal baskıları detaylandırmaktadır. Böylece, bu teoriler birlikte kullanılarak aşiret toplumlarında boşanmanın çok yönlü bir sosyolojik analizi yapılacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Problemi

İnsanlık tarihi boyunca aile kurumu kadar ailenin parçalanması da önemli bir konu olmuştur. Özellikle modernleşme, boşanmayı geleneksel değerlerin aşınmasının bir sonucu olarak hızlandırmıştır (Sarı, 2018, 233). Modernleşme ve sanayileşme etkisiyle boşanma oranlarında belirgin artışlar yaşanmıştır. Kadınların iş hayatına katılımı, eğitim seviyelerindeki artış, hukuki düzenlemeler ve kadın hakları gibi faktörler bu artışı desteklemiştir. Bu süreçte 2003 yılında Türkiye’de Aile Mahkemeleri kurulmuş ve boşanma, velayet ve mal paylaşımı gibi konular bu mecrada çözüme kavuşturulmaya başlanmıştır. Geleneksel toplumsal yapıda evlilik “gelinlikle girer, kefenle çıkarsın” anlayışıyla tanımlanırken, bu anlayış modernleşme etkisiyle çözülmeye başlamış ve yerini “her birey, evlilikte olduğu kadar ayrılıkta da özgürdür” ifadesine bırakmıştır. Erken yaşta görücü usulü evlilikler, başlık parası ve kuma gibi geleneksel pratikler azalırken bireyselleşme ve kadın haklarının ön plana çıkmasıyla boşanma oranları Türkiye’nin batısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine de yayılmıştır. Modern hayat pratiklerinin etkisiyle, mahrem olan aile hayatının bilinmezleri neredeyse kamusallaştırılarak yerini farklı bir aile dinamiği olan şeffaflık, açıklık, hak arayışı, toplumsal bilinç ve destek odaklı bir yaklaşıma bırakmıştır.

Bu çalışma, Van Aile Mahkemesi kayıtlarında yer alan boşanma davaları üzerinden kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel koşullarını anlamayı amaçlamaktadır. Özellikle

Türkiye'nin geleneksel aile yapısında kadınların evlilik, boşanma ve şiddetle ilişkili deneyimlerini sosyolojik bir perspektiften incelemek hedeflenmektedir. Araştırma, kadınların aile içi şiddet, toplumsal normlar, ekonomik bağımlılık ve töre kaynaklı baskılar karşısında yaşadıkları zorlukları ve bunlarla mücadele süreçlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu vakalar üzerinden kadının toplumsal statüsüne ve hukuk sisteminin kadınların yaşamına etkisine ışık tutulması hedeflenmektedir.

Araştırma, kadınların geleneksel ve patriarkal aile yapıları içinde maruz kaldıkları eşitsizlikleri anlamaya katkı sağlayacaktır. Özellikle aşiret yapıları ve töre baskısının etkisi altındaki kadınların yaşam deneyimlerini analiz etmek, bu konuda farkındalık yaratabilir. Araştırmanın sonuçları, kadınların karşı karşıya kaldığı sorunlara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sunabilir. Özellikle aile içi şiddet, erken yaşta evlilikler ve ekonomik bağımsızlık konularında çözüm önerileri sunabilir. Ayrıca, Türkiye'deki aile yapısını, kadınların toplumsal konumunu ve aile mahkemesi süreçlerini inceleyen literatüre katkı sağlayarak sosyolojik araştırmalar için bir kaynak niteliği taşıyabilir.

Türkiye'deki aile yapısı, tarihsel olarak geleneksel ve patriarkal normlarla şekillenmiş bir yapı sergilemektedir. Bu yapı içinde kadınlar, evlilik, boşanma ve aile içi şiddet gibi konularda toplumsal baskılar, ekonomik bağımlılık ve töre gibi güçlerin etkisi altında yaşamaktadır. Aile mahkemelerine yansıyan davalar, bu sorunların hukuki boyutunu ortaya koyarken aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklerin de bir yansımasıdır. Ancak, bu mahkeme kayıtları sosyolojik açıdan yeterince incelenmemiştir. Bu bağlamda araştırma şu temel sorulara yanıt aramaktadır:

1. Aile mahkemesi kayıtlarında kadına yönelik hangi toplumsal normlar ve şiddet türleri öne çıkmaktadır?
2. Kadınların boşanma süreçlerinde karşılaştıkları toplumsal ve ekonomik engeller nelerdir?
3. Aşiret yapıları ve geleneksel normlar kadınların evlilik ve boşanma süreçlerini nasıl şekillendirmektedir?
4. Hukuki süreçler, kadınların hak arayışında ne kadar etkili bir araç sunmaktadır?

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini Van ilinde faaliyet gösteren Aile Mahkemesine yansıyan ve aşiret mensuplarına ait boşanma dava dosyaları oluşturmaktadır. Van, geleneksel aşiret yapısının hala etkili olduğu ve bu yapının toplumsal normlar, aile içi ilişkiler ve evlilik dinamikleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığı bölgedir. Bu bağlamda, aile mahkemesi kayıtları, bu sosyolojik dinamiklerin incelenmesi için zengin bir veri kaynağı sunmaktadır. Çalışmanın evreni, 2020-2024 yılları arasında Van Aile Mahkemesi'nde görülmüş tüm aşiret mensuplarına ait boşanma davalarını kapsamaktadır.

Van Aile Mahkemesi'ndeki aşiret mensuplarına ait boşanma davaları arasında 'ailenin gizliliği ilkesi' gereğince yetkililer tarafından erişime engellenen belgeler haricinde boşanma davası sonuçlanan ve erişimimize açılan 240 dosya içinden araştırma amacına uygun 30 dosya araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma, kamuya açık mahkeme kararları ve araştırmaya açık dava dosyaları üzerinden yürütülmüştür. Dava dosyalarında yer alan kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve etik kurallara bağlı kalınmıştır. Aile mahkemesi kayıtları incelenirken, özellikle aşiret bağı bulunan tarafların yer aldığı boşanma davaları hedeflenmiştir. Mahkeme tutanakları, hâkim kararları ve taraf beyanları analiz edilerek boşanma süreçlerinde etkili olan faktörler belirlenmiştir.

Amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak, aşiret bağlamında gerçekleşmiş boşanma dava dosyaları taraflardan en az birinin bir aşiret mensubu olması, dava süreçlerinde aşiret büyüklerinin, toplumsal baskının veya geleneksel mekanizmaların etkili olması, ekonomik, sosyal veya kültürel faktörlerin boşanma sürecine doğrudan etki ettiğinin gözlemlenmesi ile seçilmiştir. Çalışmaya 30 boşanma davası dahil edilmiştir. Bu davalar, aşiret yapısının etkisini anlamaya yönelik tipik vakalar arasından seçilmiştir.

Veriler, içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiş, tematik kodlama kullanılarak ana temalar belirlenmiştir. İlk aşamada mahkeme kararları ve dava tutanakları satır satır okunarak, boşanma süreçlerinde öne çıkan kavramlar belirlenmiştir. Belirlenen kodlar tematik olarak sınıflandırılmış ve ana temalar oluşturulmuştur. Temalar, evlilik biçimi, kadınların boşanma sebepleri, kadınların direniş yöntemleri, boşanma süreçlerinde çocukların rolü ve etkileri, boşanma sonrası kadınlara yönelik sosyal kontrol ve dışlanma dinamikleri olarak belirlenmiştir. Kodlama süreci tamamlandıktan sonra en sık tekrar eden ve dava süreçlerine yön veren temalar öne çıkarılmıştır. Mahkeme kararları üzerinden örnek olaylar seçilerek narratif analiz yapılmış ve aşiret yapılarının boşanma süreçleri üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

Etik İlkeler ve Güvenirlilik

Araştırmada etik kurallar çerçevesinde hareket edilmiş, dava dosyalarındaki kişisel bilgilerin titizlikle korunduğu veriler, yalnızca araştırma amacıyla kullanılmış ve herhangi bir kişi ya da kurumun doğrudan kimliğine ulaşılmasına imkân tanımayacak şekilde analiz edilmiştir. Kodlama sürecinde güvenirliliği sağlamak amacıyla bağımsız bir araştırmacı ile karşılıklı görüşmeler yapılmış ve kodlama doğruluğu kontrol edilmiştir.

BULGULAR

Bu çalışma, aşiret toplumlarında boşanma süreçlerinin çok boyutlu yapısını ve bu süreçlerin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Nitel içerik analizi yöntemiyle incelenen vakalar, aşiret yapılarında evlilik, boşanma ve sonrasındaki toplumsal dinamikleri farklı temalar altında ele alma olanağı sunmuştur. Analiz sürecinde beş ana tema ve bu temaların altında yer alan alt temalar belirlenmiştir (Tablo 1): Evlilik biçimleri, kadınların boşanma kararlarını etkileyen geleneksel evlilik pratiklerini ortaya koyarken; kadınların boşanma sebepleri, şiddet ve toplumsal baskıların kadınların evliliklerini sürdürmelerini nasıl imkânsız hale getirdiğini gözler önüne sermektedir. Kadınların direniş yöntemleri, aşiret yapılarındaki baskı ve şiddete karşı kadınların geliştirdiği bireysel ve kolektif mücadele stratejilerini incelerken; boşanma süreçlerinde çocukların rolü ve etkileri, çocukların boşanma sürecinde maruz kaldıkları travmaları ve velayet mücadelelerini ortaya koymaktadır. Son olarak, boşanma sonrası kadınlara yönelik sosyal kontrol ve dışlanma dinamikleri, boşanmış kadınların aşiret toplumunda karşılaştıkları sosyal izolasyon ve yeniden evlilik baskılarını incelemektedir. Bu temalar, aşiret toplumlarında kadınların ve çocukların karşılaştıkları çok katmanlı zorlukları ve buna karşı geliştirdikleri direnç mekanizmalarını anlamak için güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Tablo 1. Aile mahkemesi verileri üzerinden oluşturulan tema/alt temalar

Temalar	Alt Temalar
Evlilik Biçimi	Beşik Kertmesi ve Görücü Usulü, Berdel, Levirat, Kuma Getirme, Başlık Parası
Kadınların Boşanma Sebepleri	Şiddet (Fiziksel, Psikolojik), Kuma Getirme ve Çok eşlilik, Ekonomik Baskı, Doğurganlık ve Erkek Çocuk Baskısı, Aile ve Töre Baskısı
Kadınların Direniş Yöntemleri	Kaçış ve Sığınma, Hukuki Yollarla Mücadele, İntihar Teşebbüsü
Boşanma Süreçlerinde Çocukların Rolü ve Etkileri	Velayet mücadeleleri, Çocukların Şiddet Döngüsüne Maruz Kalması
Boşanma Sonrası Kadınlara Yönelik Sosyal Kontrol ve Dışlanma Dinamikleri	Namus Bekçiliği, Sosyal Dışlanma, Yeniden Evlilik Baskısı

Evlilik Biçimi

Aşiret yapılarında evlilik, sadece iki bireyin bir araya gelmesi değil, aynı zamanda iki ailenin, hatta kimi zaman iki aşiretin sosyal, ekonomik ve politik ilişkilerinin düzenlenmesi anlamına gelir. Aşiretlerde evlilik biçimleri bireysel tercihleri büyük ölçüde gölgede bırakan bir yapıya sahip olması bakımından aşiret topluluklarının değerler sistemini, toplumsal cinsiyet rollerini ve güç ilişkilerini anlamada önemli bir anahtar sunar. Aile mahkemesi kayıtlarına yansıyan boşanma vakaları üzerinden aşiretlerde görülen evlilik biçimleri inceleyerek, bu yapıların boşanma kararları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Aşiret toplumlarında evlilik biçimleri, geleneksel normlar ve töreler çerçevesinde şekillenir. Boşanma davalarına konu olan 45 vaka, nitel içerik analizi yöntemi ile incelenmiş; analiz

sürecinde, vakalardan elde edilen anlatılar kodlanmış, kategorilere ayrılmış ve temalar oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde evlilik biçimlerine ilişkin belirgin kalıplar ve tekrar eden temalar belirlenmiştir. Bu temalar arasında *zorla evlendirme*, *başlık parası karşılığı evlilik*, *levirat*, *berdel*, *levirat (kardeş evliliği)* ve *kuma getirme* gibi geleneksel pratikler öne çıkmıştır.

Beşik kertmesi ve görücü usulü evlilikler

Aile ittifaklarının aracı olarak beşik kertmesi, çocukların doğumunda veya küçük yaşlarda aileler arasında yapılan sözleşmelerle belirlenen evliliklerdir. Bu tür evliliklerde bireylerin rızası genellikle göz ardı edilir ve evlilik, aile büyüklerinin kararları doğrultusunda gerçekleşir. Yapılan analizler sonucunda rızasız evlilik, çocuk yaşta evlilik, aile kararı ve itaat gibi kodlar ortaya çıkmıştır.

"Beşik kertmesi usulüyle evlendirildim, bana hiç sorulmadı. Eşim alkol bağımlıydı, çocuklarıma ve bana sürekli şiddet uyguladı. En son kızımı da bıçaklayınca artık dayanamadım ve boşanma kararı aldım." (Kadın, 1960).

"Babamın arkadaşıyla yapılan beşik kertmesi anlaşması yüzünden evlendirildim. Çocuk sahibi olamadım diye sürekli dövdü. Babam bile bana 'niye sabretmiyorsun' diyerek dövdü. Ama artık katlanamadım, boşandım." (Kadın, 1978).

"Dedem ben doğduğumda beşik kertmesi yapmış. İstemediğimi söyledim ama dinlemediler. Kocam öldükten sonra kayınbiraderimle zorla evlendirdiler. Üzerime kuma getirdiler, dayanamadım, kaçtım ve boşanma davası açtım." (Kadın, 1986).

"Görücü usulüyle evlendik, eşimi ilk defa düğün gecesi gördüm. Sonradan bir gözünün görmediğini, diğer gözünün ise %50 gördüğünü öğrendim. Beni kandırdılar, aşiretimizde bunu duyunca çok tepki gösterdiler, hemen boşandım." (Kadın, 1977).

"Görücü usulüyle evlendim, başından beri aynı evde yaşayan iki yabancı gibiydik. Eşim 'yaşlandın' deyip eve kuma getirdi. Hizmetçi gibi gördüler beni, sonunda kaçıp boşanma davası açtım." (Kadın, 1983).

"Görücü usulüyle evlendik. Ben hastalanınca eşim önce yatakları ayırdı, sonra da evi terk etti. Beni ve çocukları yalnız bıraktı." (Kadın 2004).

Berdel (değiş tokuş) evlilikler

Berdel evlilikleri, iki ailenin karşılıklı olarak kızlarını ve oğullarını evlendirmesiyle gerçekleşir. Bu uygulama, ekonomik çıkarlar ve aşiret içi ilişkilerin pekiştirilmesi amacı taşır. Berdel evliliklerinde taraflar, karşılıklı sorumluluk hissiyle birbirlerine bağlıdırlar ve bu durum bireylerin boşanma sürecini daha karmaşık hale getirir. Bu tür evliliklerde de bireylerin tercihleri çoğunlukla dikkate alınmaz ve evlilikler aileler arası anlaşmaların bir parçası olarak görülür. Zorunlu evlilik, karşılıklı bağımlılık, berdel baskısı ve şiddet döngüsü tekrarlayan kodlar olarak ortaya çıkmaktadır.

"Evlilik hayatım boyunca eşimden sürekli fiziksel ve sözel şiddet gördüm. Her seferinde kendi evliliğime bir şey olursa abimin de evliliği zarar görecekti diye sabrettim. Ailem durumu bildiği halde, eğer evliliğime zarar veririm babamın beni öldüreceğiyle tehdit etti." (Kadın, 1984).

"Berdel usulüyle evlendim. Kocam bana sürekli 'H. (kumasının adı) ne derse yapacaksın, sen berdelsin hiçbir şey yapamazsın' diyerek psikolojik baskı yapardı. Hem kocam hem de kumam tarafından şiddet ve iftiralara maruz kaldım." (Kadın, 1999).

"Kardeşim eşimin kız kardeşiyle evlenmişti. O boşanınca, eşim de bana tepki olarak 'Sen de artık git' dedi ve babamın evine geri gönderdi. Berdel evliliği böyleymiş; biri bozulunca diğeri de bitiyor." (Kadın, 1990).

"Tecavüzcümle evlendirildim. Ailem, karşı tarafla berdel yaparak abimle eşimin kız kardeşini evlendirdiler. Ben istemezsem öldürmekle tehdit ettiler." (Kadın, 1993).

Levirat (kardeş evliliği)

Levirat, bir erkeğin vefatından sonra dul kalan eşinin, ölen kişinin erkek kardeşiyle evlendirilmesi pratiğidir. Bu uygulama, kadının aşiret içinde kalmasını sağlamak ve çocukların "yabancı" bir aileye gitmesini engellemek amacı taşır. Levirat evlilikleri, kadının bireysel haklarını yok sayarak onu aşiret yapısının bir parçası olarak görmektedir.

"Yeni eşime hiç alışamadım, biz kardeşlik onunla ama erkek işte, o beni bir kadın olarak gördü sadece. Benim için çok zordu. Ailem de bir şey diyemedi, sonuçta evlenirken başlık paramı vermişlerdi, mal gibisin yani, tüm kullanım hakkı eşimin ailesinde. Onlar ne derse o olacak. Her gece kardeş bildiğim adamla aynı yatağa girmek, ondan 2 çocuk doğurmak... Alışamadım işte. İlk kocam neyse de ikinci kocamla geçirdiğim her gün ömrümden yıllar aldı." (Kadın, 1981).

"Ailem, abimin karısıyla evlenmemi istedi. Reddetmek istedim ama baskı yaptılar. Yengemle aynı yatakta olmak aklımı karıştırdı. Kendimi abime karşı suçlu hissettim. O da bana hiçbir zaman eş gibi bakmadı, her akşam beni reddetti. Sonunda aile meclisinde konuşuldu bu durum, mahremim tartışma konusu olunca daha fazla dayanamadım ve boşanma davası açtım." (Erkek, 1976).

"Abimin karısıyla evlenmek zorunda bırakıldım. Evlendiğimizde içimden bir ses hep yanlış yaptığımı söylüyordu. Ona eş gibi bakamadım, abimin rüyalarım gelmesiyle vicdan azabım daha da arttı. Defalarca boşanmak istediğimi söyledim ama o kabul etmedi. Sonunda dayanamayıp boşanma davası açtım." (Erkek, 1980).

"Kocamın 40'ı çıkmadan beni kayınbiraderimle evlendirdiler. Dul kadın başı boş bırakılmaz dediler. Kardeş bildiğim adamla aynı yatağa girdim. 8 ay sonra üzerime kuma getirdi. Karşı çıktım ama 'dul bir kadınsın, o da bakire bir kız hak etti' dediler. Dayanamadım, kızımı alıp kaçtım ve boşanma davası açtım." (Kadın, 1986).

Kuma getirme

Erkeklerin resmi nikahlı eşlerinin üzerine ikinci veya üçüncü kadınları getirmesi, özellikle erkek çocuk doğuramayan kadınlar üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılır. Dolayısıyla kadınların ev içindeki statülerini zayıflatmaktadır. Kuma getirme, kadınlar arasında rekabeti artırarak aile içi huzursuzluklara ve boşanmalara yol açar. Kuma getirme pratiği, sadece kadının değil, çocukların da psikolojik sağlığını olumsuz etkilemekte ve aile yapısını derinden sarsmaktadır. Bu durum, kadınların boşanma kararı almasını hızlandıran önemli bir faktör olmuştur.

"Bana kimse sormadı rızan var mı diye, sanki eve misafir gelmiş gibi geldi, yerleşti, karşı çıkamazdım. Bizde büyükler ne karar verirse onun üzerine laf söylenmez. Yeri geldi hizmet ettim, yeri geldi hasta oldu baktım, çocuk doğurdu yardım ettim. O da benim gibi kader kurbanı." (Kadın, 1982).

"Eşim 'sen artık çok yaşlandın, kendime yeni bir kadın alacağım' diyerek eve 24 yaşında kuma getirdi. Hizmetçi gibi gördüler beni, sonunda kaçıp boşanma davası açtım." (Kadın, 1983).

"Bizim yaşadığımız yerde herkesin kuması var evde. Ama o kadın uyuşturucu yapabiliyormuş, şimdi bizim burada ailenin geçim kaynağı olmuş kumalar. Kocam o kadına gözü gibi bakıyor, ben hiç öyle değer görmedim." (Kadın, 1972).

"Erkek çocuk doğuramadım diye kocam ve ailesi üzerime kuma getirdi. Kuması da peş peşe 3 kız çocuk doğurdu, sonra İranlı bir kadın daha getirdiler." (Kadın, 1975).

"Hamileydim, kapı çaldı bir gün, yanında bir kadınla geldi. 'Bundan sonra beraber yaşayacaksınız' dedi. Kocam ve kumam tarafından sürekli şiddet gördüm, aç bile bıraktılar." (Kadın, 1992).

"Düğünden sonra öğrendim ki eşimin zaten bir karısı varmış. Yalan üzerine kurulu bir evlilikti, eşimden defalarca şiddet gördüm." (Kadın, 1989).

Başlık parası ile evlilikler

Ekonomik kaygılarla yapılan evliliklerde, kız çocukları başlık parası karşılığında evlendirilir. Bu durum kadınları birer meta olarak gören anlayışı pekiştirir ve kadının ev içindeki değeri ödediği bedel üzerinden tanımlanır. Dolayısıyla kadın, evlilik sürecinde sürekli baskı altında kalmaktadır. Başlık parası ile yapılan evlilikler, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerini zorlaştırmakta ve boşanma süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları artırmaktadır.

"Sen ailen için bile yük oldun, seni bana bedavaya verdiler. İyi olsan baban başlık parası isterdi," diyerek bana sürekli hakaret etti. Yıllarca bu sözlerle ezildim. En sonunda 70 yaşında bir adam olarak, bizim köyden 20 yaşında bir kızı kuma getireceğini söyleyince dayanamadım." (Kadın, 1980).

"Babam başlık parasını alıp beni halamın oğluna verdi. Erkek çocuk doğuramadım diye sürekli şiddet gördüm." (Kadın, 1975).

"Babam ben 15 yaşımıdayken 54 yaşındaki bir adama başlık parası için sattı. Yıllarca sözlü ve fiziksel şiddet gördüm. Aileme dönmek istedim ama 'yuva yıkan kadın' diye beni geri gönderdi ailem." (Kadın, 1987).

"Eşim sürekli 'ben seni parayla aldım, dediğim her şeyi yapacaksın' diyordu." (Kadın, 1970).

"17 yaşındayken 70 yaşında bir adama parayla satıldım." (Kadın, 1991).

Aşiret toplumlarında evlilik biçimlerinin bireyler, özellikle de kadınlar üzerindeki etkilerini ve bu yapıların boşanma süreçlerine nasıl yansıdığı tartışılmıştır. Aile mahkemesi kayıtlarına dayanan nitel içerik analizi, beşik kertmesi, berdel, levirat, kuma getirme ve başlık parası karşılığı yapılan evliliklerin, kadınların özgürlüklerini nasıl kısıtladığını ve evlilik içinde yaşanan şiddet, baskı ve mutsuzluğun temel nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Beşik kertmesi ve görücü usulü evlilikler, bireylerin rızasının büyük ölçüde göz ardı edildiği, aile büyüklerinin ve aşiret dinamiklerinin belirleyici olduğu evlilik biçimleridir. Bu tür evlilikler, genellikle çocuk yaşta veya zorla yapılmakta ve kadınlar, evlilik süresince şiddet, baskı ve psikolojik travmalara maruz kalmaktadır. Berdel (değiş tokuş) evlilikleri ise karşılıklı sorumluluk ve bağımlılık yaratarak, bireylerin boşanma süreçlerini daha karmaşık hale getirmekte ve çoğu zaman kadının şiddet ve baskıya katlanmasına yol açmaktadır.

Levirat (kardeş evliliği) gibi uygulamalar, kadının aşiret içinde kalmasını sağlamak amacıyla yapılmakta, ancak bu durum kadınların bireysel haklarını yok sayarak onları birer mal gibi görmenin bir başka tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, ölen eşlerinin kardeşleriyle evlendirilerek kendi rızaları dışında evliliklerine devam etmeye zorlanmakta ve bu durum hem fiziksel hem de psikolojik travmalara neden olmaktadır.

Kuma getirme ve başlık parası uygulamaları, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatarak onları ekonomik ve duygusal olarak bağımlı hale getirmektedir. Erkek çocuk doğuramayan kadınların üzerine kuma getirilmesi, kadınlar arasında rekabeti artırmakta ve aile içi huzursuzluklara yol açmaktadır. Benzer şekilde, başlık parası ile yapılan evliliklerde kadınlar birer meta olarak görülmekte ve evlilik süresince sürekli değersizleştirilmekte ve şiddet görmektedirler.

Bu evlilik biçimleri, aşiret toplumlarının geleneksel normları ve töresel değerleri çerçevesinde şekillense de, kadınların artan eğitim seviyeleri ve hukuki farkındalıkları sayesinde bu yapıların sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. Analiz edilen vakalarda, kadınların zamanla hak arayışına girdikleri, hukuki süreçlere başvurdukları ve devletin sağladığı destek mekanizmalarından yararlandıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle kadın sığınma evleri ve ücretsiz hukuki danışmanlık hizmetleri, kadınların şiddet ve baskı döngüsünden kurtulmalarında kritik bir rol oynamaktadır.

Kadınların Boşanma Sebepleri

Boşanma, bireylerin evlilik kurumunu sona erdirmeye kararı olarak evrensel bir olgu olsa da, bu kararın arkasında yatan nedenler toplumsal yapı, kültürel normlar ve cinsiyet rolleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Aşiret toplumlarında boşanma, sadece bireysel bir karar değil, aynı zamanda aileler ve aşiretler arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir süreçtir. Bu çalışmada, aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ışığında aşiret yapılarında kadınların boşanma nedenleri analiz edilmiştir. Nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenen dava dosyalarından, kadınların boşanma süreçlerini tetikleyen başlıca temalar ve kodlar ortaya çıkarılmıştır: Fiziksel ve psikolojik şiddet, kuma getirme ve çok eşlilik, ekonomik baskı, doğurganlık ve erkek çocuk baskısı ve aile ve töre baskısı.

Fiziksel ve psikolojik şiddet

Aşiret toplumlarında kadınların boşanma nedenleri arasında en yaygın olanı fiziksel ve psikolojik şiddet olarak ortaya çıkmıştır. Kadınlar, eşlerinden gördükleri sistematik şiddet, aşağılanma ve tehdit nedeniyle boşanma kararı almak zorunda kalmışlardır.

“Eşim sürekli 'ben seni parayla aldım, dediğim her şeyi yapacaksın' diyordu. Evden çıkarken kapıları kilitler, tuvalet ihtiyacım için poşet bırakırdı. Polise gidip kurtuldum ve boşanma davası açtım.” (Kadın, 1970)

Aşiret toplumlarında şiddet, genellikle döngüsel bir yapıya sahiptir ve yalnızca eşler arasında kalmaz; çocuklara, diğer aile bireylerine ve hatta geniş aşiret topluluğuna da yayılır. Şiddetin nesiller boyunca devam etmesi, kadınların boşanma kararlarını almalarını zorlaştırmakta, ancak aynı zamanda bu şiddet döngüsünü kırmak için önemli bir motivasyon kaynağı haline gelmektedir.

“Önce kocam ve ailesinden dayak yedim ama ne dayak, yemek sıcak vur, çocuk ağladı tekmele, evde yağ biter yine döv. Dayanamadım kaçtım, bu kez de babam adımızı lekeledin, niye sabretmedin diye yine dayak yedim.” (Kadın, 1978).

Kuma getirme ve çok eşlilik

Aşiret yapılarında erkeklerin kuma getirme uygulaması, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatarak boşanma süreçlerini tetiklemektedir. Erkek çocuk doğuramayan ya da yaşı ilerleyen kadınlar, kuma getirilmesiyle aile içinde ikinci plana itilmekte ve bu durum kadınların boşanma kararlarını hızlandırmaktadır. Bu uygulama, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatmakta, psikolojik ve fiziksel şiddeti artırmakta ve aile içi huzursuzluklara yol açmaktadır. Kuma getirme, kadınlar arasında rekabeti körüklerken aynı zamanda erkeklerin aşiret içindeki gücünü pekiştiren bir unsur olarak da işlev görmektedir. Kadınlar, kuma getirildikten sonra evde değersizleştirilmekte, hizmetçi konumuna indirgenmekte ve çoğu zaman şiddetin hedefi haline gelmektedir.

“Ben zaten aşiretler arasındaki husumet bitsin diye zorla evlendirildim. Allah bana kız evlat verdi, ama eşimin ailesi anlamadı, çok baskı yaptı. O da zaten dünden razıymış, üzerime kuma getirdi.” (Kadın, 1993).

“Evlendiğimde 17 yaşındaydım, severek evlendik, zaten bizi duyunca ailelerimiz apar topar evlendirdi. 18 yaşında nikahımız olacaktı. Evlendiğimin ertesi günü evde bir kadın daha vardı. İnsanın aklına bile gelmiyor, düğün sabahında hem de. Meğerse ben kuma gelmişim o kadının üzerine. Dünya başıma yıkıldı.” (Kadın, 1970).

Ekonomik baskı

Kadınların ekonomik bağımsızlıktan yoksun olması, aşiret toplumlarında evlilik içinde ciddi bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Başlık parası uygulaması, kadınların aşiret toplumlarında ticari bir mal gibi alınıp satılmasına zemin hazırlayan en yaygın ekonomik baskı araçlarından biridir. Kadınların evliliği bir anlaşma ve alışveriş nesnesi olarak görülmekte, bu da evlilik içinde sürekli bir değersizleştirme ve hakaret döngüsünü doğurmaktadır. Başlık parası ödeyen erkek, kadını “satın aldığı” bir mülk olarak görmekte ve bu durum, kadın üzerinde sürekli bir baskı ve denetim kurulmasına yol açmaktadır.

“Bizim buralarda adamın parası varsa her kadını satın alır kendine, ailesine az para versin yeter. Hele aile de fakirse. 70 yaşında adama 15’lik kızı bile satarlar.” (Kadın, 1979).

“Ben abimin evliliği karşılığında evlendirildim. Abime başlık parası vermemek için babam beni o aileden birisiyle evlendirdi.” (Kadın, 1981).

“Eşim seni ben parayla satın aldım diye beni kölesi yaptı, her gün dayak, aç bırakma, eve kapatma. İnsan kaderine boyun eğiyor ama sonra da bir düşünüyor işte.” (Kadın 1969).

Ekonomik baskının sadece maddi yoksunlukla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kadınların fiziksel hareket özgürlüklerinin kısıtlanması ve psikolojik şiddetle pekiştirildiğini göstermektedir.

Doğurganlık ve erkek çocuk baskısı

Aşiret toplumlarında doğurganlık ve özellikle erkek çocuk doğurma baskısı, kadınların evlilik içindeki statülerini doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Erkek çocuk doğurmanın, aile soyunun devamı ve aşiretin gücünün sürdürülmesi açısından bir zorunluluk olarak görüldüğü bu yapılar, kadınları biyolojik kapasiteleri üzerinden değerlendirir. Kadının doğurganlık yetisi, evlilikteki değerini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelirken, kız çocuk doğurmak ya da kısırlık gibi durumlar kadının ev içindeki saygınlığını ve yerini tehdit eden unsurlar olarak algılanır. Bu baskılar, kadınların fiziksel ve psikolojik şiddet görmelerine, üzerine kuma getirilmesine veya sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına yol açarak boşanma süreçlerini tetiklemektedir.

“İlk çocuğum kız olunca eşimin bana karşı bakışı değişti, soğudu benden. Sonra bizim peş peşe 3 kız çocuğumuz oldu. Ailesi de söylenmeye başladı. Sen kadın değilsin erkek doğuramadın bile dediler.” (Kadın, 1992).

“Ben hamile kalamadım, doktora da gittim. Sorun yok dediler, neler yeyip içmedim. Ama olmadı işte, Rabbim bana vermedi. Kocamı bırak eltiler, görümceler bile hakaret ettiler, söylendiler.” (Kadın, 1981).

“Eşim yaşlıydı, cinsel problemlerini benim üstüme attı, sürekli şiddet gördüm. Çocuğum olmadığı için dışlandım.” (Kadın, 1991).

Aile ve töre baskısı

Aşiret toplumlarında aile ve töre baskısı, kadınların hem evlilik kararlarını hem de evlilik sürecindeki davranışlarını belirleyen en güçlü toplumsal dinamiklerden biridir. Aile, aşiret içinde bireyin üzerinde hem koruyucu hem de baskıcı bir otorite olarak işlev görürken, töre ve gelenekler bireylerin yaşamlarını yönlendiren katı kurallar bütünü olarak karşımıza çıkar. Kadınlar, evlilikte yaşadıkları sorunları çoğu zaman dile getiremez; çünkü töreler, kadının itaat etmesini, sabretmesini ve aile onurunu korumasını emreder. Boşanma, aşiret toplumlarında kadının “başarısızlığı” veya “ayıbı” olarak görülürken, boşanmak isteyen kadınlar hem eşlerinden hem de kendi ailelerinden gelen baskılarla yüzleşmek zorunda kalır. Bu durum, kadınların fiziksel şiddet, psikolojik baskı ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasına yol açar.

“Her seferinde kendi evliliğime bir şey olursa abimin de evliliği zarar görecekti diye sabrettim. Ailem durumu bildiği halde, eğer evliliğime zarar veririm babamın beni öldüreceğiyle tehdit etti. En sonunda çocuklarımı evde bırakıp evden kaçtım ve her şeyi göze alarak boşanma davası açtım.” (Kadın, 1984).

“Kocam ve ailesi beni yıllarca dövdü, dışladı. Dayanamadım. 3 çocuğumu da yanıma alıp baba evine sığındım. Sanki orası farklıydı. Babam da 'namusuna leke sürdün' diyerek beni dövdü. Akrabalarımın yardımıyla boşanma davası açtım.” (Kadın, 2002).

“Bizim aşiret beni zorla evlendirdi, iki aşiretin anlaşması için. Yıllarca dayak yedim, kocam beni ben kocamı hiç sevmedik. Aileme dönmek istedim ama 'yuva yıkan kadın' diye beni geri gönderdiler. Anne-babam öldükten sonra özgürleşebildim ve boşanma davası açtım.” (Kadın, 1987).

Aşiret toplumlarında kadınların boşanma nedenlerini sosyolojik bir perspektiften inceleyerek, toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneksel normların kadınlar üzerindeki baskıcı etkileri ortaya koyulmuştur. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ve nitel içerik analizi sonuçları, aşiret yapılarında kadınların boşanma kararlarını şekillendiren çok katmanlı ve birbirine bağlı dinamikleri gözler önüne sermektedir.

En belirgin boşanma sebeplerinden biri olan fiziksel ve psikolojik şiddet, kadınların evlilik içindeki en yaygın ve sistematik olarak maruz kaldıkları baskı türü olarak öne çıkmaktadır. Şiddet, yalnızca eşler arasında kalmayıp, geniş aile bireylerine ve hatta aşiret topluluğuna kadar uzanmakta; bu durum, kadınların boşanma kararlarını almalarını hem zorlaştırmakta hem de kaçınılmaz hale getirmektedir. Kadınlar, genellikle uzun yıllar boyunca maruz kaldıkları şiddet döngüsünü kırmak için boşanma yolunu seçmekte, ancak bu süreçte hem eşlerinden hem de kendi ailelerinden gelen baskılarla yüzleşmektedirler.

Kuma getirme ve çok eşlilik gibi uygulamalar, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatarak onları ikinci plana itmekte ve psikolojik travmalar yaşamalarına neden olmaktadır. Özellikle erkek çocuk doğuramayan ya da yaşı ilerleyen kadınlar, evlerine kuma getirilmesiyle değersizleştirilmekte ve bu durum, kadınların boşanma kararlarını hızlandıran önemli bir faktör haline gelmektedir. Kuma getirme aynı zamanda kadınlar arasında rekabeti artırarak aile içi huzursuzlukları derinleştirmekte ve kadının sosyal izolasyonunu pekiştirmektedir.

Ekonomik baskı, kadınların evlilik içinde yaşadıkları bir diğer önemli sorundur. Başlık parası uygulaması, kadınların birer meta gibi alınıp satılmasına zemin hazırlamakta ve kadınların ev içindeki statülerini ekonomik bağımlılıkla sınırlandırmaktadır. Bu durum, kadınların sürekli olarak değersizleştirildiği, hakaret edildiği ve şiddet gördüğü bir ortam yaratmakta; kadınların boşanma kararlarını tetiklemekte ancak aynı zamanda ekonomik bağımsızlıklarını kazanamama korkusu nedeniyle bu kararları almalarını zorlaştırmaktadır.

Doğurganlık ve erkek çocuk baskısı, aşiret toplumlarında kadının değerini belirleyen temel unsurlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Erkek çocuk doğuramayan veya kısır olduğu düşünülen kadınlar, aşiret içinde değersizleştirilmekte, üzerine kuma getirilmekte veya açıkça dışlanmaktadır. Bu biyolojik baskılar, kadınların hem fiziksel hem de psikolojik şiddete maruz kalmalarına neden olmakta ve boşanma süreçlerini kaçınılmaz hale getirmektedir.

Son olarak, aile ve töre baskısı, kadınların boşanma süreçlerinde karşılaştıkları en güçlü toplumsal dinamiklerden biridir. Aileler ve aşiret yapıları, kadınların boşanma kararlarını almasını engellemek için baskı uygulamakta, kadını itaat etmeye ve sabretmeye zorlamaktadır. Boşanmak isteyen kadınlar, sadece eşlerinden değil, aynı zamanda kendi ailelerinden de baskı görmekte; bu durum, kadınların fiziksel şiddet, psikolojik baskı ve toplumsal dışlanma ile karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır.

Kadınların Direniş Yöntemleri

Aşiret yapılarında kadınların karşılaştığı zorluklar ve bu zorluklara karşı geliştirdikleri direniş stratejileri, toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi güç dengeleri ve töresel normlar çerçevesinde şekillenmektedir. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ışığında yapılan nitel içerik analizi, aşiret kadınlarının şiddet, baskı ve ayrımcılığa karşı çeşitli yollarla direniş gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu direniş yöntemleri arasında kaçış ve sığınma,

hukuki yollarla mücadele, intihar teşebbüsleri, gizli bilgi edinme ve farkındalık geliştirme gibi stratejiler öne çıkmaktadır.

Kaçış ve sığınma

Birçok kadın, şiddet ve baskıdan kaçış yolunu seçerek baba evine ya da sığınma evlerine sığınmıştır. Bu kaçışlar genellikle aşiret yapısının kadın üzerindeki kontrolünü zayıflatmakta ve kadınların bağımsızlıklarını kazanma süreçlerinin ilk adımı olmaktadır.

“Ne cebimde param ne işim ne de desteğim vardı yanımda. Çocuklarımı içim kan ağlaya ağlaya bıraktım kaçtım, dayanamadım.” (Kadın, 1984).

“Kızımın gözleri önünde öldüresiye dövdü. Sonra kızım geldi gözlerimin önüne. Benim kızım da evlenince bu durumda olsa nasıl sahip çıkmam, nasıl susarım dedim. Sırf onun için kaçtım evden, aldım yanıma da kızımı.” (Kadın, 1995).

Hukuki yollarla mücadele

Kadınlar, şiddet ve baskıya karşı hukuki süreçlere başvurarak boşanma davaları açmış ve yasal haklarını savunmuşlardır. Bu süreçlerde polis desteği almak, darp raporu alarak belgelemek ve resmi şikayetlerde bulunmak yaygın yöntemler arasında yer almaktadır.

“Eşimin şiddet uyguladığı bir gün hastaneye giderek darp raporu aldım, eşimi ve kumasını resmi olarak evden uzaklaştırarak ardından da boşanma davası açtım ve kendi evimde çocuklarımla birlikte yaşıyorum.” (Kadın, 1984).

“Kumam tarafından şiddet gördükten sonra erkek kardeşimin evine kaçtım. Erkek kardeşim kabul etmeyeceğini, geri dönmemi söyleyince gidecek de başka yerim yoktu. Karakola gidip anlattım, polis eşliğinde hastaneden darp raporu aldık. Sığınma evine yerleştirdiler sonra işte, davayı da zaten ücretsiz avukat verdi devlet, o açtı.” (Kadın, 1977).

İntihar teşebbüsü

Aşiret kadınlarının karşılaştıkları umutsuzluk ve çaresizlik durumlarında başvurdukları en dramatik direniş yöntemlerinden biri intihar teşebbüsleridir. Bu girişimler genellikle son çare olarak görülmekte ve ailelerin ya da aşiretlerin dikkatini çekmek amacı taşımaktadır.

“Huzur desen yok mutluluk yok para yok. Sadece acı, dayak. Dayanamadım, öyle de öleceğim böyle de öleceğim. Kurtulmak istedim. Çamaşır suyu içtim, ölmek istedim. Ben bayılınca hastaneye götürmüşler. Çekilecek çilem varmış.” (Kadın, 1999).

“70 yaşında adam, 17 yaşındaki kıza gücü nasıl yetecek. Cinsel güçsüzlüğünün sebebiymişim ben, benim yüzümdenmiş. Dayanamadım. İlaç içtim ölüp kurtulayım diye. Hastanede uyanınca hastane polisine anlattım herşeyi, sığınma evine yerleştirdiler beni.” (Kadın, 1991).

Aile mahkemesi kayıtlarına yansıyan vakalar, kadınların maruz kaldıkları zorluklara rağmen bağımsızlıklarını kazanmak için çeşitli yollar aradıklarını ve bu yolları cesaretle benimsediklerini göstermektedir.

Kaçış ve sığınma, kadınların aşiret yapısının üzerlerindeki fiziksel ve psikolojik kontrolünden kurtulmak için başvurdukları en yaygın yöntemlerden biridir. Aşiret toplumlarında evden kaçmak, kadınlar için sadece fiziksel bir ayrılık değil, aynı zamanda toplumsal normlara karşı bir meydan okuma anlamına gelmektedir. Kadınların baba evine sığınmaları veya sığınma evlerine yerleşmeleri, onların özgürlük yolunda attıkları ilk adım olarak değerlendirilmelidir.

Hukuki yollarla mücadele, kadınların karşılaştıkları şiddet ve baskıyı resmiyete dökerek çözmeye çalıştıkları bir diğer önemli stratejidir. Polis desteği almak, darp raporu alarak belgeler oluşturmak ve boşanma davaları açmak, kadınların hak arama süreçlerine dahil olduklarını ve aşiret yapısına karşı devletin koruyucu mekanizmalarını kullanmaya başladıklarını göstermektedir. Bu durum, kadınların yalnızca bireysel direniş göstermediklerini, aynı zamanda hukuki farkındalık kazandıklarını da ortaya koymaktadır.

İntihar teşebbüsleri, kadınların karşılaştıkları umutsuzluk ve çaresizlik durumlarında başvurdukları en dramatik direniş biçimidir. Aşiret yapısının kadınlar üzerindeki fiziksel ve psikolojik baskısı, onları bu tür uç noktalara itebilmektedir. Ancak intihar teşebbüsleri, aynı zamanda aşiret içindeki sorunların görünür hale gelmesine ve toplumsal baskının sorgulanmasına yol açan bir farkındalık aracı olarak da işlev görebilmektedir.

Bu vakalar, aşiret toplumlarındaki kadınların yalnızca mağdur değil, aynı zamanda aktif direnişçiler olduklarını göstermektedir. Kadınlar, aile ve aşiret baskılarına rağmen bireysel haklarını savunmak için hukuki yollara başvurmakta, sığınma evlerine yerleşmekte ve dayanışma ağları oluşturarak özgürlüklerini kazanmaktadır. Bu süreçler, aşiret toplumlarındaki geleneksel normlara karşı bir değişim ve dönüşüm sürecinin işaretlerini taşımaktadır.

Kadınların bu direniş yöntemleri, yalnızca bireysel özgürlük mücadelesi olarak kalmayıp, aynı zamanda aşiret toplumlarındaki toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneksel normların sorgulanmasına da zemin hazırlamaktadır. Kadınların artan hukuki farkındalıkları, dayanışma ağları ve sivil toplum kuruluşlarının desteği, aşiret yapılarında kadın hakları alanında önemli dönüşümlere yol açabilecek potansiyeli barındırmaktadır.

Boşanma Süreçlerinde Çocukların Rolü ve Etkileri

Aşiret toplumlarında boşanma süreci yalnızca eşler arasında bir ayrılık değil, aynı zamanda aile içi dinamikleri ve özellikle çocukların hayatlarını doğrudan etkileyen bir olaydır. Çocukların boşanma sürecindeki durumları, aşiret yapılarının toplumsal normları ve değer sistemleri doğrultusunda şekillenmektedir. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen nitel veriler, çocukların hem boşanma sürecinde hem de sonrasında yaşadıkları psikolojik,

fiziksel ve sosyal zorlukları ortaya koymaktadır. Bu analizde, çocukların velayet mücadeleleri ve şiddet döngüsüne maruz kalmaları temaları ele alınmaktadır.

Velayet mücadeleleri

Aşiret toplumlarında boşanma sürecinde çocukların velayeti genellikle erkek tarafında kalmaktadır. Kadınlar, boşanma sonrası çocuklarının velayetini almak için hem hukuki hem de toplumsal zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Velayet mücadelesi, çoğu zaman kadının aşiret içindeki statüsü ve ekonomik bağımsızlığı ile ilişkilidir.

“Evlendikten sonra uyuşturucu kullanmaya başladı kocam. Düzenli işi gücü de yoktu, parasız kalınca evdeki eşyaları satıp kendisine o zıkkımı alıyordu. Son olarak da 13 yaşındaki kızımı uyuşturucu karşılığında 52 yaşındaki arkadaşına satmaya kalkışınca evden kaçtık çocuklarla. Sonra ikna ettiler beni ger döndük eve ama yine aynı sorunlar olunca bu kez sığınma evine kaçtık. Boşanma davasıyla birlikte velayet davası da açtım.” (Kadın, 1984).

“Şiddetten kaçtım, 4 çocuğumu da bırakıp. Kendimi kurtarıp sonra da onları alacaktım. Boşanma davası açtım. Aşiret büyükleri girdi araya, çocukların velayetine uğraşırsam beni bulup öldüreceklerini söylediler.” (Kadın, 1988).

Çocukların şiddet döngüsüne maruz kalması

Aşiret toplumlarında çocuklar, aile içi şiddetin hem doğrudan hem de dolaylı mağdurlarıdır. Ebeveynler arasındaki şiddet döngüsü, çocukların da psikolojik ve fiziksel olarak zarar görmesine yol açmaktadır.

“Eşim alkol bağımlısı, yıllarca ben çilemi çektim, sesimi çıkarmadım. En son kızımı bıçaklamaya kalkınca duramadım. Küçük çocuğa bıçak çekti, kendi evladına hem de.” (Kadın, 1960).

“Eşim alkol ve uyuşturucu bağımlısı. Son zamanlarda arkadaşlarını da eve getirmeye başladı. Bir sürü adam evde. Kızlarıma hizmet ettirmeye başladı. Çok korktum, kızlarımı peşkeş çekmek istedi.” (Kadın, 1984).

Aşiret toplumlarında boşanma sürecinin yalnızca eşler arasındaki bir ayrılıktan ibaret olmadığı, aynı zamanda çocukların yaşamlarını derinden etkileyen çok katmanlı bir sosyal olgu olduğu ortaya konulmaktadır. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen nitel veriler, çocukların boşanma sürecinde ve sonrasında maruz kaldıkları psikolojik, fiziksel ve sosyal zorlukları gözler önüne sermektedir. Velayet mücadeleleri ve şiddet döngüsüne maruz kalma temaları, aşiret yapılarında çocukların nasıl bir baskı altında yetiştiklerini ve boşanmanın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini daha da görünür kılmaktadır.

Velayet mücadeleleri, aşiret toplumlarında kadınların boşanma sonrası karşılaştıkları en büyük engellerden biridir. Geleneksel normlar gereği çocukların velayeti çoğunlukla baba tarafında kalmakta, kadınların ise çocuklarının velayetini alabilmesi hem hukuki hem de toplumsal bir mücadeleye dönüşmektedir. Kadınlar, velayet hakkı için dava açtıklarında

aşiret büyükleri ve aileleri tarafından tehdit edilmekte ve çoğu zaman çocuklarına ulaşmaları engellenmektedir. Bu durum, kadınların boşanma sonrası anne olarak rollerini sürdürmelerini zorlaştırmakta ve çocukların, istemedikleri bir ortamda büyümelerine yol açmaktadır.

Çocukların şiddet döngüsüne maruz kalması, aşiret yapılarında boşanmanın çocuklar üzerindeki en yıkıcı etkilerinden biridir. Ebeveynler arasındaki fiziksel ve psikolojik şiddet, çocukların da doğrudan veya dolaylı olarak bu şiddetin mağduru olmalarına neden olmaktadır. Alkol ve madde bağımlılığı, aile içi şiddeti tetikleyen başlıca faktörlerden biri olarak öne çıkmakta; çocuklar hem ebeveynlerinden hem de çevresel faktörlerden kaynaklanan tehlikelerle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, çocukların psikolojik travmalar yaşamasına, güvenli bir aile ortamından yoksun kalmalarına ve uzun vadede sağlıklı bireyler olarak gelişimlerini tamamlayamamalarına neden olmaktadır.

Çocukların yaşadığı bu travmalar, sadece bireysel düzeyde kalmayıp, aynı zamanda aşiret toplumlarının gelecek kuşaklarında da etkisini sürdürmektedir. Çocuklar, ebeveynlerinden öğrendikleri şiddet döngüsünü yeniden üretme eğiliminde olabilir ve bu durum toplumsal yapının devam eden bir sorun haline gelmesine zemin hazırlayabilir. Aynı zamanda çocukların boşanma sürecinde yaşadıkları zorluklar, onların eğitim hayatlarını, sosyal ilişkilerini ve ruhsal sağlıklarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Boşanma Sonrası Kadınlara Yönelik Sosyal Kontrol ve Dışlama Dinamikleri

Aşiret toplumlarında kadınlar, erkeklere kıyasla çok daha fazla toplumsal baskıya maruz kalır. Boşanmış bir kadın, aşiret toplumlarında genellikle "namus sorunu" olarak görülür ve bu durum, kadının üzerindeki sosyal kontrol mekanizmalarını artırır. Namus bekçiliği, kadınların boşandıktan sonra yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştıran ve onları toplumsal hayattan dışlayan bir uygulama olarak işlev görür. Bu bölümde, aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ve nitel içerik analizi yöntemleriyle aşiret toplumlarında boşanma sonrası kadınlara yönelik namus bekçiliği uygulamaları incelenecektir. Bu analizde, namus bekçiliği, sosyal dışlanma ve yeniden evlilik baskısı gibi alt temalarla irdelenecektir.

Namus bekçiliği

Boşanma, aşiret toplumlarında bir başarısızlık ya da ayıp olarak görülür. Özellikle kadınlar için boşanma, onların namuslarının sorgulanmasına ve aşiret içindeki rollerinin yeniden tanımlanmasına yol açar. Aşiret toplumlarında namus kavramı, bireysel bir etik mesele olmanın ötesinde, tüm aşiretin onurunu ve itibarını temsil eden kolektif bir değerdir. Bu yapı içerisinde kadınlar, ailenin ve aşiretin namusunu taşıyan birer sembolik figür olarak konumlandırılır. Kadının davranışları, yalnızca kendisini değil, aynı zamanda ailesini ve bağlı olduğu aşireti de temsil eder. Boşanmış kadınlar, toplum tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanır; çünkü aşiret normlarına göre, kadının artık bir erkeğin denetimi altında olmaması, onun "kontROLSÜZ" bir birey olarak görülmesine neden olur. Bu durum, kadınların sürekli gözlem altında tutulmasına ve davranışlarının denetlenmesine yol açar.

Namus bekçiliği, kadının davranışlarını, hareketlerini ve yaşam biçimini sürekli olarak izleme, denetleme ve sınırlandırma işlevi gören bir baskı aracıdır. Aile üyeleri, aşiret büyükleri ve topluluk, boşanmış kadının her adımını gözlemleyerek onun toplum normlarına uygun hareket etmesini sağlamaya çalışır. Bu süreç, kadının özgürleşme çabalarını engelleyen ve onu yeniden aşiret yapısına entegre etmeyi amaçlayan bir mekanizma olarak işler.

"Kocamdan boşandıktan sonra baba evine döndüm. Ama babam da sürekli 'sokağa çıkma, komşular ne der' diye beni eve kapattı. Ne çalışmama izin verdiler ne de insan içine karışmama. Evde bile pencereden dışarı bakarken azar ıstırdım." (Kadın, 1984).

Sosyal dışlanma

Aşiret toplumlarında boşanmış kadınlar, sadece aileleri tarafından değil, aynı zamanda geniş aşiret topluluğu tarafından da dışlanır. Boşanmış bir kadın, aşiret içinde potansiyel bir tehlike olarak görülür; çünkü onun özgürleşmesi, diğer kadınlar için bir örnek teşkil edebilir. Bu durum, boşanmış kadının dedikodulara, iftiralara ve hatta şiddete maruz kalmasına ve marjinalleştirilmesine yol açar. Boşanmış kadınlar, çoğu zaman ahlaki yozlaşmanın sembolü olarak görülür ve bu nedenle toplumdan dışlanır. Kadınların sosyal ortamlara katılmaları, yeni bir ilişki kurmaları ya da ekonomik bağımsızlık kazanmaları, aşiret normlarına bir tehdit olarak algılanır.

"Boşandıktan sonra kendi ayaklarım üzerinde durmak istedim. Bir iş bulup çalışmaya başladım ama köyde 'kötü yola düştü' dediler. Akrabalarım bile benimle konuşmaz oldu. En sonunda çalışmayı bırakmak zorunda kaldım." (Kadın, 1990).

"Her gün köyde dedikodular döndü. 'O kadın boşandı, ne yapar kim bilir' diye. Evden çıkmadım, insan içine karışmadım. Sonunda hastalandım, uykusuz kaldım, ilaçlara başladım." (Kadın, 1988).

"Boşandıktan sonra köyde hiçbir yere çağırılmaz oldular. Düğünlere gitmek istedim ama 'senin gibi kadınlar buralarda yer bulamaz' dediler." (Kadın, 1982).

Yeniden evlilik baskısı

Boşanmış kadınlar, aşiret toplumlarında yeniden evlenmeye zorlanabilir. Aileler, boşanmış kadını "başına buyruk" bir birey olarak görmek istemez ve onun bir başka erkekle evlenmesini hem namusunun temizlenmesi hem de toplumsal düzenin korunması için bir çözüm olarak sunar. Bu durum, kadınların kendi istekleri dışında zorla evlendirilmesine yol açabilir.

"Kocamdan boşandıktan sonra dedem beni amcamın oğluyla evlendirmek istedi. Kabul etmedim diye 'aile adını lekeliyorsun' dediler. Direnince beni dövdüler ve evden attılar." (Kadın, 1985).

"Boşandıktan sonra köyde duramayacağımı anladım. Aşiret beni tekrar evlendirmeye çalıştı ama kabul etmedim. Kadın derneklerinden destek alıp başka bir şehirde yeni bir hayat kurdum. Şimdi çalışıyorum ve kendi ayaklarımın üzerinde duruyorum." (Kadın, 1995).

Aşiret toplumlarında boşanma sonrası kadınların maruz kaldığı sosyal kontrol ve dışlanma dinamikleri incelenerek, toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel normların kadınlar üzerindeki baskıcı etkilerini irdelenmektedir. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen nitel veriler, boşanmış kadınların sadece eşlerinden değil, aynı zamanda ailelerinden, aşiret yapısından ve geniş toplumdan gelen çok yönlü bir baskı ağı ile karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

Namus bekçiliği, aşiret toplumlarında kadınlar üzerinde kurulan en yaygın ve güçlü kontrol mekanizmalarından biridir. Boşanmış kadınlar, aşiret tarafından bir namus sorunu ve potansiyel tehdit olarak görülmekte, bu da onların yaşamlarının sürekli olarak denetlenmesine yol açmaktadır. Kadınlar, boşandıktan sonra aile evine döndüklerinde dahi özgürleşememekte; aksine, hareket özgürlükleri kısıtlanmakta ve toplumdan izole edilmektedirler. Bu denetim mekanizması, yalnızca kadının bireysel yaşamını değil, aynı zamanda ailesinin ve aşiretinin "onurunu" da koruma amacı taşımakta ve kadının tüm eylemleri bu kolektif değerler doğrultusunda gözetlenmektedir.

Sosyal dışlanma, boşanmış kadınların aşiret toplumunda karşılaştıkları bir diğer önemli sorundur. Boşanmış kadınlar, ahlaki yozlaşma sembolleri olarak etiketlenmekte, dedikodulara ve iftiralara maruz kalmakta ve sosyal etkinliklerden dışlanmaktadır. Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaya çalışmaları, çalışmaları ya da yeni bir ilişkiye başlamaları, aşiret normlarına bir tehdit olarak algılanmakta ve bu durum onların toplumdan tamamen izole edilmesine neden olmaktadır. Sosyal dışlanma, kadınların yalnızlaşmasına ve çoğu zaman psikolojik sağlık sorunları yaşamalarına yol açmakta, böylece boşanma sonrası yeniden hayata tutunma çabalarını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır.

Yeniden evlilik baskısı, boşanmış kadınların karşılaştığı bir diğer toplumsal baskı biçimidir. Aileler ve aşiretler, boşanmış kadınları yeniden evlenmeye zorlamakta; bu durum, kadının namusunun "temizlenmesi" ve aşiret düzeninin korunması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Kadınlar çoğu zaman kendi rızaları dışında zorla evlendirilmekte, evlenmeyi reddettiklerinde ise fiziksel şiddet ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yeniden evlilik baskısı, kadınların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını engelleyen en önemli faktörlerden biridir.

Ancak, bu analiz aynı zamanda kadınların direniş ve özgürleşme süreçlerine de ışık tutmaktadır. Kadınlar, aile ve aşiret baskılarına rağmen hukuki yollar aracılığıyla haklarını aramakta, kadın dayanışma ağları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla destek almakta ve başka şehirlerde yeni bir yaşam kurarak aşiret kontrolünden kurtulmaktadırlar. Bu süreçler, aşiret toplumlarında geleneksel normların sorgulanmasına ve toplumsal yapının dönüşümüne zemin hazırlamaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, aşiret toplumlarında boşanma süreçlerinin bireysel bir karar olmaktan öte, toplumsal normlarla sıkı sıkıya ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, çalışmada kullanılan kuramsal çerçeve doğrultusunda değerlendirildiğinde, aşiret toplumlarında boşanmanın kadınlar için çok boyutlu bir mücadele alanı olduğu görülmektedir.

Aşiretlerde boşanma olgusu, Ataerkil Pazarlık Teorisi perspektifinden bakıldığında, kadınların bu süreçte çeşitli pazarlık mekanizmaları geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Türkiye'deki aşiret topluluklarıyla yapılan çalışmalar, boşanan kadınların ekonomik bağımlılık, namus baskısı ve aşiret içi yaptırımlarla mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Benzer bir durum Ortadoğu'daki aşiret sistemlerinde de gözlemlenmektedir (Sharabi, 1988).

Sosyal Sermaye Teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, boşanan kadınların aşiret yapıları içindeki toplumsal statü kaybı ve ekonomik bağımsızlık sorunları, küresel düzeyde aşiret toplumlarında gözlemlenen bir olgudur. Örneğin, Ürdün ve Suudi Arabistan'daki aşiretlerde boşanmış kadınların sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ve toplumsal destek ağlarını kaybettikleri görülmektedir (Shalhoub - Hammad, 2021; Al-shahrani - Hammad, 2020). Bu durum, boşanma sonrası kadınların aşiret bağları içinde sosyal sermaye kaybına uğradığını desteklemektedir.

Yapısal-Fonksiyonalist Teori çerçevesinde, aşiret yapılarının boşanmayı bir "sosyal düzensizlik" olarak algıladığı ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın bulguları, aşiret yapılarının evlilik yoluyla kurulan ittifakları ve aile içi dengeleri koruma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Benzer sonuçlar Afganistan ve Pakistan'daki aşiret yapılarında da gözlemlenmiştir. Afganistan ve Pakistan'daki Peştun aşiret yapılarıyla yapılan çalışmalarda da boşanma bireysel bir karar olmaktan ziyade aşiret düzeninin sürdürülebilirliğiyle ilişkilendirilmektedir (Barfield, 2010).

Son olarak, Ataerkillik Teorisi doğrultusunda, boşanmanın kadınların yaşamında yeni baskılar ürettiği görülmektedir. Namus kavramı çerçevesinde boşanmış kadınların sosyal kontrol mekanizmalarına tabi tutulması, Afganistan, Pakistan, Ürdün, Suudi Arabistan'daki birçok aşiret topluluklarıyla da benzerlik göstermektedir (Moghadam, 2003). Türkiye'deki aşiret yapılarında boşanmış kadınların toplum içinde statü kaybına uğraması, ataerkil yapının sürdürülmesinin bir göstergesidir.

ÖNERİLER

Kadınların boşanma süreçlerinde ve sonrasında karşılaştıkları toplumsal baskıları azaltmak için hukuki danışmanlık ve ücretsiz avukat desteği yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca, kadın sığınma evlerinin sayısı artırılmalı ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlayacak meslek edindirme programları geliştirilmeli, sosyal politikalar

güçlendirilmelidir. Aşiret toplumlarında toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve hukuki süreçler konusunda farkındalık yaratacak eğitim programları uygulanmalıdır. Kadınların bilinçlenmesi kadar, erkeklerin de toplumsal cinsiyet normlarını sorgulamalarını sağlayacak atölye ve seminerler düzenlenmelidir. Çocukların boşanma sürecinde ve sonrasında psikolojik ve sosyal açıdan desteklenmesi için özel danışmanlık hizmetleri sağlanmalıdır. Velayet davalarında çocuğun üstün yararı gözetilmeli ve çocukların şiddete maruz kalmalarını önlemek için koruyucu mekanizmalar güçlendirilmelidir.

Beşik kertmesi, berdel, levirat gibi kadınları birey olarak değil, aşiret yapısının bir parçası olarak konumlandıran evlilik pratikleriyle mücadele edilmelidir. Bu bağlamda, çocuk yaşta evliliklerin önlenmesine yönelik yasal yaptırımların uygulanması ve aşiret içinde bu uygulamaların zararlarına yönelik farkındalık çalışmaları artırılmalıdır. Boşanmış kadınların sosyal hayata katılımlarını destekleyecek mekanizmalar geliştirilmelidir. Kadınların iş hayatına entegrasyonu teşvik edilmeli, mikro krediler ve kadın kooperatifleri gibi ekonomik destek mekanizmaları yaygınlaştırılmalıdır.

Sonuç olarak, aşiret yapılarında boşanma süreci yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir mücadeleyi de içermektedir. Bu bağlamda, kadınların ve çocukların karşılaştıkları yapısal eşitsizlikleri aşmak için hukuki, ekonomik ve sosyal politikaların güçlendirilmesi gerekmektedir. Geleneksel normların kadınlar üzerindeki baskılarını sorgulayan ve eşitlikçi bir toplumsal yapı oluşturmaya yönelik çalışmaların yaygınlaştırılması, aşiret toplumlarında kadınların statülerinin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Al-shahrani, Hanifi F.- Hammad Mohammed A. "The Educational Role of the Family in Enhancing the Intellectual Security of Children", *Universal Journal of Educational Research* 8 (2020), 7928-7937.
- Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton University Press, 2010. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7sqkc>.
- Beşikçi, İsmail. *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti*. Ankara: Yurt Yayınları, 1992.
- Bourdieu, Pierre. "The Forms of Capital". *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. ed. J. Richardson. 241-258. Westport, CT: Greenwood, 1986.
- Bruinessen, Martin Van. *Ağa, Şeyh, Devlet*. çev. B. Yalkut. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Çiçekli, Aylin - Parin, Suvat, "Aşiret Yapılarında Boşanma Deneyimi: Van Örneği". *SEFAD* 43 (Haziran 2020), 345-368.
- Eyce, Berrin, "Demografik Özelliklere Göre Türkiye'de Boşanma", *SEFAD* 14 (2002), 81-98.
- Giddens, Anthony. *Mahremiyetin Dönüşümü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2014b.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, 2014a.
- Heckmann-Yalçın, Lale. *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Kandiyoti, Deniz. "Bargaining with Patriarchy". *Gender and Society, Special Issue to Honor Jessie Bernard* 2(3) (1988), 274-290.
- Kümbetoğlu, Belkıs, "Aile, Evlilik, Nikah: Farklılaşan kavramlar", *Toplum ve Bilim* 73 (Yaz 1997), 111-128.
- Moghadam, Valentine M. *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East*. Boulder, USA: Lynne Rienner Publishers, 2003. <https://doi.org/10.1515/9781685858995>
- Özbay, Ferhunde. "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması". *Türkiye'de Ailenin Değişimi*. ed. T. Erder. 35-64. Ankara: Türk Sosyal Bilimciler Derneği, 1984.
- Özer, Ahmet. *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*. Ankara: Elips Kitap, 2003.
- Özgür Sarı, Boşanmanın Sosyolojisi. *Aileyi Anlamak*. ed. Nurgün Oktik - Halime Ü. Reşitoğlu. 233-249. Ankara: Nobel Yayınları, 2018.
- Parsons, Talcott. *The Social System*. Oxford: Routledge, 2005.
- Shalhoub, Haifa- Hammad, Mohamed A. "The Role of Saudi Women in Crisis Management within the Family: The Covid-19 Pandemic as a Model". *Journal of Education and Health Promotion* 10(1), 2021, 465.
- Sharabi, Hisham. *The Theory of Distorted Change in Arab Society*. New York: Oxford University Press, 1988.
- Stirling, Paul. *Turkish Village*. New York: John Wiley and Sons, 1965.

- Tekin, Ferhat. *Hakkari Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Türkdoğan, Orhan. *Günümüz Türk Toplumunda Doğu-Güney Doğu ve Kabile-Aşiret Yapısı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Uluç, Vahap – Karasu, Mithar Arman, “Kente Yerleşmiş Aşiret Üyelerinin Kentlileşme Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 13(25) (Haziran 2015), 201-232.
- Walby, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell Publishers, 1990.
- Yıldırım, Ayşe. *İki Aşiret Arasında Kültürel Rekabet ve Çatışma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

ARAŞTIRMA ETİK İZNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma tek yazarlı olduğu için çalışmanın tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Bundan dolayı araştırmada herhangi bir çıkar çatışması yer almamaktadır.